

אבות ותולדות נזיקין וביסוד החיוב בנוזקי ממון

א. תלמוד בבלי בנא קמא ב.

מתני'. ארבעה אבות נזיקין: השור, והבור, והמבעה, וההבער. לא הרי השור כהרי המבעה, ולא הרי המבעה כהרי השור. ולא זה וזה שיש בהן רוח חיים, כהרי האש שאין בו רוח חיים. ולא זה וזה שדרכן לילך ולהזיק, כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק. הצד השווה שבהן - שדרכן להזיק ושמירתן עליך וכו' גמ'. מדקתני אבות - מכלל דאיכא תולדות, תולדותיהן כיוצא בהן או לאו כיוצא בהן?

ב. רי"ף שם

גמ'. מדקתני אבות מכלל דאיכא תולדות תולדותיהן כיוצא בהן או לא פירוש כיון דקיי"ל דנזק שלם ממונא הוא וחצי נזק קנסא הוא ומועד שהזיק משלם נזק שלם מן העליה ותם משלם ח"נ מגופו בעינן למידע הני תולדות דהני אבות אי כיוצא בהן נינהו דכל מועד מינייהו תולדה דיליה כוותיה ומשלם נ"ש מן העלייה ותם תולדה דיליה כוותיה ומשלם ח"נ מגופו או דלמא תולדותיהן לאו כיוצא בהן ואסיקנא דכולהו תולדותיהן כיוצא בהן בר מתולדה דרגל ומאי ניהו חצי נזק צרורות דהלכתא גמירי לה דלא משלם אלא חצי נזק וכו'.

ג. רמב"ם הלכות נזקי ממון פרק ב הלכה א

אחד אבות נזקים ואחד התולדות אם היה האב מועד תולדתו מועדת ואם היה תם תולדתו כמוהו, וכל אבות נזיקין וכל תולדותיהן מועדין הן מתחלתן חוץ מקרן ותולדותיהן שהן תמים בתחלה עד שיועדו כמו שביארנו.

ד. רמב"ם הלכות נזקי ממון פרק יג הלכה ב

הבור מאבות נזקים הוא ותולדותיו כמוהו מועדין מתחלתן, וכל המניח תקלה הרי זה תולדת הבור ואם הוזק בה אדם או בהמה משלם זה שהניח התקלה נזק שלם בין שהפקיר התקלה בין שלא הפקירה, ואם הוזקו בה כלים פטור.

ה. רמב"ם הלכות נזקי ממון פרק יד הלכה טז

כל תולדות האש הרי הן כאש, כיצד, הניח אבן או סכין או משא בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו חייב לשלם נזק שלם שכל אלו וכיוצא בהן תולדות הבערה הן, ואם נפלו ברוח שאינה מצויה והזיקו פטור.

ו. רא"ש בנא קמא א, א

כתב רב אלפס כיון דקיימא לן דנזק שלם ממונא הוא וחצי נזק קנסא ומועד שהזיק משלם נזק שלם מן העלייה ותם שהזיק משלם חצי נזק ומגופו בעינן למידע תולדות דהני אבות אי כיוצא בהן נינהו דכל מועד מינייהו תולדה דידיה כוותיה דמשלם נזק שלם מן העלייה ותם שהזיק תולדה דידיה כוותיה דמשלם חצי נזק מגופו או דלמא תולדותיהן לאו כיוצא בהן. היה נראה לו לרבינו יצחק שאם לא מצינו חילוק בתשלומי נזקין לא היה הספר מסתפק. דמהיכא תיתי לן לחלק ביניהו כיון דידיענא מסברא כל תולדות האבות כיון שדומים להן בכל צד למה נחלק בתשלומיהן אלא כיון דחזינא קצת חילוק בתשלומי נזקין בין תם למועד ואף על גב דתרווייהו אבות נינהו העלה על לבו לפשפש ולידע אם התולדות כיוצא באבות.

ז. שיטה מקובצת בבא קמא ב.

עוד שם. תימה לר' מאי שנא תולדה דשבת ילפינן לה מקראי בפרק הבונה דרשינן הנה אבות מהנה תולדות ותולדות דנזקין לא ילפינן מקראי אלא מסברא לקמן בשמעתין. ונראה למהר"י כ"ץ אי לאו קרא הוה ממעטינן תולדות מדנסמכה פרשת שבת למלאכת המשכן כי היכי דממעטינן שאר מלאכות דלא הוה חשיבי. ע"כ.

ח. תלמוד בבלי בנא קמא ה:

אמר רבא: וכולהו כי שדית בור בינייהו, אתיא כולהו במה הצד לבר מקרן, משום דאיכא למיפרך: מה לכולהו שכן מועדין מתחילתן; ולמאן דאמר: אדרבה, קרן עדיפא שכוונתו להזיק, אפילו קרן נמי אתיא. אלא למאי הלכתא כתביניהו רחמנא? להלכותיהן: קרן - לחלק בין תמה למועדת; שן ורגל - לפוטרו ברשות הרבים; בור - לפטור בו את הכלים, ולרבי יהודה דמחייב על נזקי כלים בבור - לפטור בו את האדם; אדם - לחייבו בארבעה דברים; אש - לפטור בו את הטמון וכו'.

ט. תוספות בבא קמא ב.

ולא זה וזה שיש בהן רוח חיים כהרי האש - גבי שור ומבעה לא הוצרך לפרש החומרא כי הכא משום דחד מחד קל למצוא חומר באחד מה שאין בחבירו והא דלא תני הכא לא הרי האש כהרי השור ומבעה כדקתני לעיל לא הרי המבעה כהרי השור משום שלא היה יכול למצוא חומרא מה שאין בשניהם דאי משום דכח אחר מעורב בו ואין הולך לדעתו כמו שורו אין זה חומרא מדלא חשיב לה גבי חומר באש מבשור והא דאמרין לקמן (דף ג: ודף ו.) גבי אבנו וסכיננו מאי שנא אש דכח אחר מעורב בו ואין הולך לדעתו ה"ק מאי שנא אש שאע"פ שכח אחר מעורב בו ראוי להתחייב בו משום שהוא ממונך ושמירתו כו'.

י. רש"י בבא קמא ג:

ברוח מצויה - דאי ברוח שאינה מצויה הוי אונס ולא מחייב אבל ברוח מצויה הוי תולדה דאש שהרי אש נמי הרוח מוליכה. **דכח אחר מעורב בה** - והוה ליה לאסוקי אדעתיה.

יא. חדושי הרשב"א שם

מאי שנא אש דכח אחר מעורב בו. טעם זה של כח אחר מעורב בו פעמים שתופסו לקולא ופעמים לחומרא כל אחד לפי מקומו דודאי קולא וחומרא יש בו, וכאן תופסו לחומרא ולומר שעל כן חייבה בו תורה שאע"פ שבעל התקלה אינו מדליק את הגדיש ממש מ"מ מיד שהוא מדליק את האש מצויה הוא להתערב עמו מיד כח אחר שמוליכו ומזיק וכן הטעם באבנו וסכיננו שהניחן בראש גגו שמצויין ליפול ברוח מצויה.

א. כשם שאסור לאדם שיזיק את חברו ואם הזיק חייב לשלם כך צריך לשמור ממונו שלא יזיק ואם הזיק חייב לשלם לא שנה יש בו רוח חיים ל"ש אין בו רוח חיים יש בו רוח חיים בהמה חיה ועוף אין בו רוח חיים כגון בור ואש ותולדותיהן ובלבד שלא יהא בן דעה אבל עבד שישנו בן דעת אין רבו חייב על נזקיו שאם היה חייב על נזקיו אם יקניטנו רבו ילך ויזיק לחייב את רבו בהמה דכתיב וכי יגוף שור איש את וגו' ותנן אחד השור ואחד כל שאר בהמה וחיה במשמע [אלא] שדבר הכתוב בהוה:

יג. רמב"ם הלכות נזקי ממון פרק א הלכה א

כל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם שהזיקה הבעלים חייבין לשלם שהרי ממונם הזיק שנאמר (שמות כ"א ל"ה) כי יגוף שור איש את שור רעהו וכו', אחד השור ואחד שאר בהמה חיה ועוף, לא דיבר הכתוב בשור אלא בהוה.

יד. תוספות בבא קמא ג:

וממונך - לאו דוקא גבי בור דלאו ממונא הוא וכן גבי אש דפשיטא דאם הדליק גדישו של חברו באש של אחר דחייב.

טו. תוספות בבא קמא נו:

וא"ת ומנליה דקיימא ברשותיהו אפי' להתחייב על מה שהיא מזקת דאהכי קאי דקתני ויצאתה והזיקה דליכא למימר דכי היכי דמסרה לשומר חנם והשואל נכנסו תחת בעלים ה"ה גזלן דדלמא שומר הוא דמחייב אבל גזלן לא דמצינו דברים שהשומר חייב והגזלן פטור וכו' וי"ל דסברא הוא דגזלן נכנס תחת הבעלים דכיון שהוציא מרשות בעלים שהיו חייבין בשמירתה ואין הבעלים יכולים לשומרה לפי שנגזלה מהם יש על הגזלן לשומרה דלענין נזקין אקרו בעלים כל מי שבידו לשומרה וכו'

טז. תלמוד בבלי בבא קמא קית.

מתני'. האומר לחבירו גולתיך, הלוייתי, הפקדת אצלי, ואיני יודע אם החזרתי לך אם לא החזרתי לך - חייב לשלם; אבל אם אמר לו איני יודע אם גולתיך, אם הלוייתי, אם הפקדת אצלי - פטור מלשלם.

יז. תלמוד בבלי בבא קמא צט:

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: טבח אומן שקלקל - חייב, ואפילו הוא אומן כטבחי ציפורי. ומי אמר רבי יוחנן הכי? והאמר רבה בר בר חנה: עובדא הוה קמיה דרבי יוחנן בכנישתא דמעון, ואמר ליה: זיל אייתי ראייה דממחית לתרנגולים ואפטרך! לא קשיא: כאן בחנם, כאן בשכר; כי הא דאמר רבי זירא: הרוצה שיתחייב לו טבח, יקדים לו דינר.

יח. נימוקי יוסף בבא קמא א.

ושמירתן עליך. שנתחייבת בשמירתן מהמת שהם ממונך או שנמסרות לך לשמורן או שעשית בהם מעשה שחייבך בשמירתן כדאמרין לקמן ואשמור שמירתן עליך שאין אתה חייב בנזקיהן אלא בזמן ששמירתן עליך ופשעת בשמירתן עד שהזיקו לאפוקי היכא דמסרינהו לאחרינא לנטורינהו כדחזו ופשע בהן שומר דהשני חייב והראשון פטור ולאפוקי נמי היכא דנטרינהו כאורחיהו והזיקו דפטור דאין שמירתן כולן שוה דאילו קרן לא סגיא ליה בשמירה פחותה והשאר סגיא להו בשמירה פחותה וכדמפרש לקמן [נה:].

המוסר בהמתו לשומר חנם או לנושא שכר או לשוכר או לשואל נכנסו תחת הבעלים ואם הזיקה השומר חייב, במה דברים אמורים בזמן שלא שמרוה כלל אבל אם שמרוה שמירה מעולה כראוי ויצאת והזיקה השומרין פטורין והבעלים חייבין אפילו המיתה את האדם, שמרוה שמירה פחותה אם שומר חנם הוא פטור ואם שומר שכר או שוכר או שואל הוא חייבין.

השגת הראב"ד המוסר בהמתו לשומר חנם וכו' השומרים פטורין והבעלים חייבין. א"א לא מתוקמא הא אלא בכדי שידע כענין שאמרו בבור של שני שותפין ואפ"ה לא מיחוויר דלא דמיא שמירת שומר דאית ליה זמן קצוב עד כמה הוא חייב לשמרו לשותפין דכל חד וחד מיחייב בשמירתו לעולם הילכך שומר לעולם חייב אם לא שמרו כראוי ואם שמרו כראוי ויצא והזיק חזר השומר לחיובו בכדי שידע ובעלים פטורין אלא ש"ל לעולם אין הבעלים ניצלין מיד הניזק והם ידונו עם השומר ואם יש זמן לשמירתו יחזרו הבעלים על השומר ואם כלתה שמירתו פטור והבעלים חייבים.

כ. כסף משנה שם

המוסר בהמתו לשומר חנם וכו' (עיין בפנים) שמרוה שמירה פחותה אם שומר חנם הוא פטור ואם שומר שכר או שוכר או שואל הוא חייבים. כך היא הנוסחא שבידינו וחכמי לונגיל שאלו מרבינו על מה זה הבעלים חייבים כיון ששמרוה השומרים שמירה מעולה. והשיב להם שט"ס הוא וכך היא הנוסחא האמיתית ויצאה והזיקה השומרים פטורים שמרוה שמירה פחותה אם ש"ח הוא פטור והבעלים חייבים ואם ש"ש הוא או שוכר או שואל (השומרים) חייבים ע"כ:

כא. נימוקי יוסף בבא קמא י.

אשו משום חציו. כאילו בידיו הבעירו כדאמרן. ואי קשיא לך א"כ היכי שרינן עם חשיכה להדליק את הנרות והדלקתה הולכת ונגמרת בשבת וכן מאחזיזין את האור במדורה והולכת ונגמרת הדלקתה בשבת ולפי זה הרי הוא כאילו הבעירה הוא בעצמו בשבת וכל שכן הוא דאילו הכא לא נתכוון להבעיר גדיש של חברו כלל והכא עיקר כוונתו היא שתדלק ותלך בשבת ועם כל זה תנן [שבת דף יט ב] משלשלין את הפסח לתנור עם חשיכה ומאחזיזין את האור במדורת בית המוקד ומעשים בכל יום וכדאמרן כי נעיין במילתא שפיר לא קשיא לן שהרי חיובו משום חציו כזורק החץ שבשעה שיצא החץ מתחת ידו באותה שעה נעשה הכל ולא חשבינן ליה מעשה דמכאן ולהבא דאי חשבינן ליה הוה לן למפטריה דאנוס הוא שאין בידו להחזירה וה"נ אילו מת קודם שהספיק להדליק הגדיש ודאי משתלם ניזק מאחריות נכסים דידיה דהא קרי כאן כי תצא אש שלם ישלם ואמאי מחייב הרי מת ומת לאו בר חיובא הוא אלא לאו ש"מ דלאו כמאן דאדליק השתא בידים חשבינן ליה אלא כמאן דאדליק מעיקרא משעת פשיעה חשבינן ליה וכן הדין לענין שבת דכי אתחיל מערב שבת אתחיל וכמאן דאגמריה בידים בהווא עינדא דלית ביה איסור חשיב:

כב. תלמוד בבלי בבא קמא קיב.

אמר רבא: הניח להם אביהם פרה שאולה - משתמשין בה כל ימי שאלתה, מתה - אין חייבין באונסיה; כסבורים של אביהם היא וטבחוה ואכלוה - משלמין דמי בשר בזול; הניח להם אביהם אחריות נכסים - חייבין לשלם.

כג. נימוקי יוסף שם

חייבין. לשלם לגמרי פרעון שלם [ולא בזול] ואף על גב דהם לא קבלו עליהם אונסים וגם לא רמיא חיוב אונסים אשואל משעת שאלה אלא דוקא בשעה שתאנס וההיא שעתא לאו נכסי דשואל ניהו דמשום הכי [ברישא] פטורין אם כן מה לי הניח אחריות נכסים מה לי לא הניח ויש לומר דטבחוה פשיעה היא ואף על פי דהך פשיעה אתי לבסוף מכ"מ אבוהון הוא דעבד לה בחייו דלא אודעינהו דשואלה היא ואשתעבוד נכסיו בחייו וכן הסכימו המפרשים ז"ל. וכ"כ הרא"ה ז"ל דמשעת פשיעה הגורמת לאונס מתחייב השואל עלה ונ"מ לשואל חמור לרכוב עליה שלוחו ומתה בדרך והדבר ספק אם מחמת מלאכה מתה אם לאו דכיון דקי"ל שאינו חייב עליה עד שעת אונסין הרי הוא פטור שהרי זה כאומר [לקמן דף קיח א] איני יודע אם הלוייתי אם לאו אבל השואל את החמור לרכוב עליה ונתנה לשלוחו והדבר ספק אם מתה בפשיעה או באונס חייב שהרי הוא פושע עליה כשנתנה לשלוחו שהרי [גיטין דף כט א] אין השואל רשאי להשאיל והוא מתחייב משעת פשיעה והרי זה כאומר הלוייתי ואיני יודע אם פרעתיך אם לאו שהוא חייב עכ"ל:

כד. תלמוד בבלי בבא קמא כב:

תא שמע: המדליק את הגדיש, והיה גדי כפות לו ועבד סמוך לו ונשרף עמו - חייב, עבד כפות לו וגדי סמוך לו ונשרף עמו - פטור; בשלמא למ"ד אשו משום חציו, משום הכי פטור, אלא למאן דאמר אשו משום ממונו, אמאי פטור? אילו קטל תוריה עבדא, הכי נמי דלא מיחייב? אמר לך רבי שמעון בן לקיש: הכא במאי עסקינן - כשהצית בגופו של עבד, דקם ליה בדרכה מיניה.

כה. תלמוד בבלי בבא קמא יג:

נכסים המיוחדין. למעוטי מאי? וכו' רבינא אמר: למעוטי נגח ואח"כ הקדיש, נגח ואח"כ הפקיר. תניא נמי הכי, יתר על כן אמר ר' יהודה: אפי' נגח ואח"כ הקדיש, נגח ואח"כ הפקיר - פטור, שנאמר: והועד בבעליו... והמית איש וגו', עד שתהא מיתה והעמדה בדין שוין כאחד. וגמר הדין לא בעינן? הא השור יסקל בגמר דין הוא דכתיב! אלא אימא: עד שתהא מיתה והעמדה בדין וגמר דין שוין כאחד.

כו. רש"י בבא קמא ט:

מתני'. שחבתי בשמירתו - שנתחייבתי לשומרו. הכשרתי את נזקו - כלומר אם הזיק הכשרתי וזימנתי אותו היזק שלא שמרתיו יפה כך מצאתי לישא אחריו הכשרתי את נזקו עלי להכשיר ולתקן את נזקו כלומר אני חייב לשלם, מפי מורי.

כז. מהרש"א [מהדורה בתרא] בבא קמא ב:

גמ'. מ"ש קרן דכוונתו להזיק כו' ולעיל התחיל למיבעי אי תולדותיהן לא כיוצא בהן אין להקשות שסותר לקושיא זו שהקשה כאן מ"ש קרן דלעיל סבר דאיכא למימר כיון שאינו מפורש בתורה אף אם דומה לאב מ"מ גזירת הכתוב שלא יהיה כיוצא בו אבל עכשיו הקשה לדברי רב פפא שסבר שיש תולדות כיוצא בהן שאין מפורשין בקרא א"כ גם תולדות דקרן יהיה כיוצא בו וק"ל:

כח. תלמוד בבלי בבא קמא מ.

דתניא: ונתן פדיון נפשו - דמי נזיק, ר' ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר: דמי מזיק; מאי לאו בהא קמיפלגי, דרבנן סברי: כופרא ממונא הוא, ור' ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה סבר: כופרא כפרה! א"ר פפא: לא, דכ"ע כופרא כפרה הוא, והכא בהא קמיפלגי, רבנן סברי: בדניזק שיימינן, ורבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה סבר: בדמזיק שיימינן.

כט. תלמוד בבלי בבא קמא נה:

תניא, אמר ר' יהושע: ארבעה דברים, העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ואלו הן: הפורץ גדר בפני בהמת חבירו, והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה, והשוכר עדי שקר להעיד, והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו. וכו' אמר מר: הכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה. היכי דמי? אילימא דמטיא ליה ברוח מצויה, בדיני אדם נמי נחייב! אלא דמטיא ברוח שאינה מצויה. ורב אשי אמר: טמון אתמר, משום דשויה טמון באש.

ל. רש"י שם

טמון איתמר - שכיסה קמת חבירו בסדינין כשראה דליקה אצלה והוא לא שלח את הבערה ושויה טמון וגרם להפסיד את הניזק ולפטור את המבעיר דפטור על טמון באש.

לא. תלמוד בבלי בבא מציעא קיז:

מי שהיה כותלו סמוך לגינת חבירו ונפל, ואמר לו: פנה אבניך, ואמר לו: הגיעוך - אין שומעין לו. משקבל עליו, אמר לו: הילך את יציאותיך, ואני אטול את שלי - אין שומעין לו.

לב. תוספות שם

אמר ליה הגיעוך אין שומעין לו - אף על גב דמפקיר נזקיו לאחר נפילת אונס אמרי' בפרק המניח (שם דף כט.) דפטור הכא דאישתמוטי קא מישתמיט ואינו מפקירו כדאמר בגמרא.

לג. שיטה מקובצת שם

כתוב בתוספות אף על גב דמפקיר נזקיו וכו' שאני הכא דלא מפקיר להו אלא שאינו רוצה ליטלם. ועוד דאמרינן בגמרא דדעתיה לדחוייה ולי נראה שאינו קשה כלום דהתם לא עשה ההיזק בשעת נפילה ומפקירין קודם שיעשה היזק והוה ליה בור לאנסו ואם ישל בו אדם אחר כך פטור אבל הכא בשעת נפילה עשה לו ההיזק כי נתמלאת גנתו אבנים ועפר ואינו יכול לזרעה. הרא"ש: